

ulica što se nastavljala prema zapadu. Uz nju je bila velika nekropola koja se protezala gotovo do Kaštel Sućurca. Dio je te nekropole temeljito istražen 1986–87, u vrijeme gradnje tzv. solinske obilaznice, nakon čega je ponovno zatrpan. Ostaci tada otkrivenih tzv. megalitičkih zidina bili su različito interpretirani: neki su istraživači smatrali da je riječ o gradskim zidinama iz grč. doba, ali su najnovija istraživanja potvrdila da su to grobne parcele ograđene monumentalnim kamenim zidom od velikih blokova. Širenje grada zap. od prvotne jezgre uništilo je znatan dio te nekropole uz cestu koja je vodila prema Traguriju (Trogir): na tome je prostoru izrastala urbs occidentalis. Uz ostalo, tu je podignut i monumentalni *amfiteatar* s aneksima na S strani sadašnje ceste. Započet u doba Marka Aurelija, poslije nekoliko puta dograđivan, u svojem je konačnom izgledu najveća i najmonumentalnija salonitanska građevina. U vrijeme opasnosti od Markomana i Kvada inkorporiran je u obrambeni sustav. Položen na prirodnu kosinu terena i čvrstu prirodnu podlogu, amfiteatar je, usprkos velikim rušenjima, osobito u vrijeme mlet. vlasti u Dalmaciji, sve do danas očuvao svoju jasnu prostornu dispoziciju. U njemu je primijenjena standardna shema prostorne organizacije a mogao je, prema nekim proračunima, primiti oko 16 tisuća gledatelja kojima je sustavom hodnika, prolaza i stuba bilo omogućeno lako kretanje. Svečana su se vrata nalazila na dužoj osi, na I i na Z, a svečane lože na S i na J. U sklopu jednoga unutrašnjeg hodnika, u supstrukciji prizemlja, bila su svetišta posvećena Nemezi, poslije pretvorena u kršč. oratorije. S J strane bile su, izgleda, zgrade gdje su stanovali gladijatori, a u blizini groblje na kojemu je otkopano više urni s natpisima.

Proširenja grada postupno su opasivana zidinama na kojima je postavljeno više od stotinu kula (toliko ih je dosad zabilježeno).

Za urbanu su topografiju važne i gradske ulice koje, premda samo djelomično otkrivene, pokazuju uglavnom dva osnovna smjera, što se u načelu poklapa s klasičnim rim. ortogonalnim odnosima *carda* i *decumanusa*. Jedna je ulica povezivala zap. vrata grada, kraj amfiteatra, s ist. vratima zvanim *Porta Andetria*.

U južnome dijelu stare jezgre nalazi se forum, pokraj kojega je teatar. *Forum* je velik u odnosu na druge forume istočnojadranskih gradova a građen je u nekoliko etapa. U Dioklecijanovo je doba prilično reorganiziran prostor foruma jer su tada, izgleda, sagrađeni trijemovi. Iz starijih su razdoblja očuvani skromni ostaci hramova na S strani foruma. U njegovoj se blizini nizao veći broj građevina, sudeći po ostacima, vjerojatno kurija, bazilika, skladišta, terme.

Teatar je položen na kosu terenu a sagrađen je vjerojatno sred. I. st. Pročelje scene ima raspored klasičnih rim. pozornica s tri niše. Preko krajnjega juž. dijela teatra sagrađena je još u Napolconovo vrijeme cesta, 20-ih godina XX. st. betonirana, a 1979. odmaknuta od struktura teatra. U blizini je hram, jedna od najstarijih salonitanskih građevina, koja pokazuje više građevnih faza.

Kao i svi gradovi rim. svijeta, i Salona je imala veći broj termi, javnih odnosno priv. kupališta. Najbolje očuvane *terme* nalaze se u I dijelu grada; premda skromne veličinom, imaju sve prostorije karakteristične za tu vrstu arhitekture: otvoreni peristil (dvorište s trijemom, palestra), veliki bazen polukružna oblika, svlačionice, bazene za kupanje u hladnoj odnosno toploj vodi, uređaje za zračno zagrijavanje itd. Te su terme u doba ućvršćenja kršćanstva izgubile svoju prvotnu funkciju pa su zidovi premazani bijelom bojom, a na nekim su dovratnicima uklesani vitki križevi, karakteristični za Salonu. Na drugim je mjestima u gradu očuvano još nekoliko termi koje su pripadale privatnim kućama, potom ostaci vodovoda što su opskrbljivali pojedine dijelove grada, te tragovi stambene arhitekture pokraj *Porte Caesarea*, mostova i radionica.

U Saloni su se, kao i u svakom tadašnjem kozmopolitskome gradu mediteranskoga svijeta njegovali razni kultovi, a potkraj III. st. tu se postupno organizira i kršč. općina koja za svoje zaštitnike uzima mučenike Venancija, a potom Domnija. Salonitanske nekropole, u početku redovito s ukopima poganskih obilježja, postupno primaju kršč. sloj pučanstva. Zbog grobova mučenika ili kršč. prvaka tu pokopanih, te nekropole u doba legalizacije kršćanstva postaju mjesta osobita štovanja, pa se na njima postupno razvijaju složeni građevni kompleksi s memorijama, martirijima i mauzolejima, sve do bazilika velikih razmjera. Najstariji je takav grobni sklop na kojemu je izrasla bazilika kompleks petorice mučenika u *Kapljuću*. Bazilika je sagrađena još u drugoj pol. IV. st. Spomenicima je bogatija

APOLON IZ SALONE, ← I. st. Zagreb, Arheološki muzej

nekropola na *Manastirinama*, gdje je bio pokopan biskup Domnio, vjerojatno prvi rezidencijalni biskup Salone. Tu je poslije sagrađena bazilika u kojoj se prepoznaje nekoliko građevnih slojeva i preinaka. Uokolo Domnija groba sagrađene su mnoge memorije (grobnice) apsidalna oblika s grobovima (najčešće sarkofazima), često vrlo visoke umj. vrijednosti i obrade, ali i kao jednostavni skromni grobovi, katkad i poganskih obilježja. U posljednjim danima Salone oko Domnija groba podignuta skromna crkva (tzv. *Notkirche*) radi očuvanja kulta prvomučenika. Treće je salonitansko groblje bilo na *Marusincu*, gdje je u obiteljskome mauzoleju Salonitanke Asklepije pokopan mučenik Anastazije. Poslije je u neposrednoj blizini sagrađena velika bazilika s više prigradnji u koje je konačno uključen i mauzolej s mučnikovim grobom. Na toj građevini s velikim i izražajnim leženama uočljiv je, po Dyggveu, sirijski utjecaj, što su drugi istraživači (Karaman) osporavali. S od bazilike je građevina bazilikalnoga tipa, u kojoj je Dyggve prepoznao tip tzv. *basilicae discopertae* ili *sine tecto*, poznat samo iz pisanih izvora. Objašnjenje očuvanih ostataka i njihovo vrednovanje ostaje nakon Dyggveova tumačenja i dalje otvorenim pitanjem starokršč. arheologije.

U neposrednoj blizini grada bila su i druga groblja: J, na ishodištu vranjičkoga poluotoka, pronađeni su karakteristični u živac ugrebeni i uklesani znakovi, odnosno poseban oblik grobova (*piscinae*) i grobnih ploča, često s natpisom; na I strani grada, u produžetku ceste što je od ist. vrata (*Porta Andetria*) slijedila obalu rijeke Salon, bila je nekropola s vojničkim veteranskim stelama (I. st.) i kasnijim ukopima, a još istočnije, prema